

## ПОРТРЕТИ СРПСКИХ СОЦИЈАЛИСТА У ИСТОРИЈСКОМ МУЗЕЈУ

Радови Божидара Јакца

О делу Божидара Јакца писано је веома много<sup>1</sup> још од времена када је као изузетно обдарен почетник излагао на јесењој изложби 1918. године у Љубљани,<sup>2</sup> затим у време студентских дана у Прагу 1923,<sup>3</sup> па све до данас. Овај изузетно плодни уметник изазива интересовање водећих истраживача у области ликовних уметности, који са пажњом прате све оно што је он створио у великом временском распону, те је тако његов опус добио одговарајуће место не само у нашој историји уметности него и у ширем контексту.<sup>4</sup>

Богатство инвенције, неговање разних сликарских техника, разнородних сликарских врста, разноврсне тематике, омогућили су проучавање дела Божидара Јакца са најразличитијих аспеката, као и најразличитије приступе његовом стваралаштву.

Тако је из пера еминентних стручњака настао низ значајних текстова, који су поред анализе уметничког стваралаштва Божидара Јакца, разумљиво, са потребним подацима који упућују на уметничку формацију, захватили проблемски и много више од тога, стављајући дело Божидара Јакца у одређену средину, одређено време, проучавајући утицаје најразличитијих фактора на уметнички пут и развој овога уметника, као и зрачење његове уметности на друге.

Драгоценост особина овога мајстора пера и кичице да у своје дневнике бележи најразличитије утиске који су претходили настанку његових ликовних дела или су га накнадно објашњавали; да скоро као неку неодољиву потребу бележи најтананије емоције које су га покренуле приликом сликања неког мотива — како га је видео, како доживео — умногоме олакшавају посао истраживача.<sup>5</sup> Па ипак, не мислимо да је то неопходно за разу-

<sup>1</sup> Л. Менаше, *Божидар Јакац*, Галерија САНУ, Београд, 1974, стр. 54 — избор литературе; Ж. Б. Спасић, *Божидар Јакац*, Народни музеј, Крагујевац, 1978.

<sup>2</sup> Е. А. Pittermann — Longhen, *Umetniška razstava v Jakopičevem paviljonu* (II), „Slovenski narod“, 17. decembar 1918.

<sup>3</sup> F. X. Harlas, „Narodny politika“, 22. jun 1923; F. Lehmann, *Ausstellung Jakac, Trčka, Chodounska*, „Prager Tagblatt“, 21. jun 1923: „... садашња рудолфинска изложба приказује само једног уметника који спада у ову централну уметничку дворану...“

<sup>4</sup> Л. Менаше, *op. cit.*, стр. 44 и 46.

<sup>5</sup> Приликом писања монографије о Б. Јакцу, Ж. Б. Спасић се великим делом користио дневницима Б. Јакца, као и подацима које је Јакац усмено саопштавао, што је аутору било драгоцено приликом рада.

мевање дела овог уметника. Пре сматрамо да је коришћење дневника омогућило успостављање боље комуникације са његовом личношћу, са Јакцем — човеком, што је свакако олакшало разумевање покретачких импулса који су претходили стваралачком чину, као и разумевање ставова и опредељења овог уметника утканих и у његово ликовно дело.

У свим студијама о Јакцу, посебно је истакнуто портретско стваралаштво. С обзиром на значај који портрет заузима у његовом делу, поједине студије су посвећене управо овој сликарској врсти, а и у више махова организоване су изложбе из ове области његовог стваралаштва.<sup>6</sup>

Да је Јакац посебно окренут човеку — људском бићу — као неисцрпном врелу инспирација, да га човек увек наново фасцинира не само својим физичким већ, истовремено, и својим карактерним, па и најскривенијим психичким особинама, у које он редовно покушава да проникне, да ухвати и оне најтананије финесе и да их фиксира на својим портретима, запажено је и истицано као једна од најдрагоценијих особина Јакчевих портрета.

Сетимо се његових речи о сусрету са норвешким композитором Хералдом Северудом у Берлину: „... Бело лице је мистично блистало из тамне позадине и оно ме је необично привукло. Сетио сам се Мункових фантастичних ликова.“<sup>7</sup> Као ехо овога сусрета настао је један од највреднијих портрета у Јакчевом целокупном портретском стваралаштву, заправо један од оних бриљантних портрета који служе на част не само Божидару Јакцу него и нашој уметности уопште.

Нису, међутим, само људи са којима се Јакац сусретао у своје веома активном и садржајном животу изазивали жељу и потребу да их ликовно доживи, ликовно обликује. И људи из наше богате прошлости, људи који су одиграли одређену улогу у стварању наше историје, наше културе и уметности, покретали су га на исти начин.

Не једном, читајући песме већ несталих великана наше поезије, или читајући расправе и студије теоретичара и филозофа, Јакац се одлучује да изради реконструкције њихових ликова.

Тако је настао и већи број портрета српских социјалиста, које је Божидар Јакац радио као реконструкције на основу писаних текстова и фотографија, а који се данас чувају у збирци Историјског музеја Србије.

Приликом „успостављања контакта са моделом“, како се то обично каже, Јакац се овде суочио са посебним проблемом.

Немајући пред собом живи модел, који би му омогућио непосредно успостављање уобичајеног контакта „аутор — модел“,

<sup>6</sup> Ф. Стеле, *Биографска и критичка студија — Божидар Јакац*, Јајце — Љубљана, 1968; Б. Јакац, *Портрети Туга*, Љубљана, 1972; Л. Менаше, *Аутопортрети, Ламутов ликовни салон, Костањевица*, 1974; Л. Менаше, *Portreti kulturnih delavcev, Novo Mesto*, 1974.

<sup>7</sup> Ж. Б. Спасић, *op. cit.*, 10 (цитат из Јакчевих дневника).

Јакац је био принуђен да из богате литературе о српским социјалистима, а посебно из обимнијих монографских студија о појединцима, сазна све о карактерним особинама, о њиховом менталитету па и о физичким особинама, што је употпуњавало визуелне податке са фотографија. Прихваћено мишљење да је фотографија сигуран и најобјективнији документ о изгледу некога или нечега, није тако једноставно бранити ако имамо у виду савремено тумачење фотографије као посебног средства ликовног изражавања.

Фотографија јесте одраз реалног изгледа, дакле „стварног“ изгледа виђеног фотографским објективом, али како је тај објектив усмерен, под каквим је углом, каквом светлошћу, у каквом аранжману мотив сниман, то је већ ствар опредељења аутора. Стога су и фотографије истих личности или уопште истих мотива ма које врсте, често веома различите, у зависности од онога што је аутор приликом снимања желео да истакне, какве је ефекте желео да постигне и, наравно, забележи.

Даље, фотографије могу бити добре у смислу успешног фотографског дела с обзиром на специфичност уметничког изражавања у оваквој техници, док је сличност са моделом тек у другом плану, управо као и код ликовних дела. Па ипак, од фотографије се очекује максимум сличности и истинитости бележења, о чему говори и сама реч „објектив“. Упоређивање фотографија-портрета једне исте личности најбоље илуструје могуће осцилације у погледу „објективне сличности“.<sup>8</sup>

Ако овако схватимо фотографију, као могући „модел“ којим се ликовни уметник користи за рад при реконструкцији нечијег лика, јасно је да коришћење већег броја фотографија са разликама, о којима је било речи, може аутору да створи и одређене тешкоће. Тек уз упознавање личности из биографских или аутобиографских текстова, докумената и другог сродног материјала, ликовни уметник се одлучује за дефинитиван избор фотографије, односно лика који се по његовој процени и процени људи који су ту личност познавали (ако таквих има) највише везује, односно највише одговара карактеру сликане личности. У овом случају ликовни уметник покушава да уз физичку сличност ухвати и онај израз, ону тако значајну особину коју историчари и теоретичари уметности називају „психолошком продубљеношћу портрета“, без које би дело остало беживотно, портрет сведен на изглед лика који осим сличности посматрачу не открива ништа више.

Свакако је Божидар Јакац приликом цртања портрета српских социјалиста покушао да проникне у психу ових људи, да њиховим ликовима поред сличности удахне живот, да изрази енергичност, ентузијазам, проницљивост, емотивност и друге особине, за које је успео да сазна преко расположивих података.

Мислимо да је Јакац успео у томе у највећој могућој мери.

<sup>8</sup> Б. Дебељковић, *Стара српска фотографија*, Београд, 1977, 16—17.

Да је Јакац приликом рада на реконструкцијама ликова социјалистичких првака морао имати и неку интимну везу са људима таквог политичког опредељења, чак и унутрашњу потребу да то учини, свакако је реална претпоставка. Наиме, у више махова он износи своја схватања о путевима уметничких и интелектуалних збивања у Словенији и нашој земљи пре другог светског рата и каже како је то „...далеко, далеко од народа...“<sup>9</sup> Са таквим погледима и ставом, јасно је да су људи који су се међу првима борили за социјална права тог народа морали бити блиски Божидару Јакцу и да су спадали у ону групу људи који су могли да га фасцинирају, да га заинтересују и као уметника.

И тако, најзад, за потребе Историјског музеја Србије у Београду, Јакац се одлучује да прихвати у извесном смислу одређени изазов, да у техници смеђе креде изради читав низ портрета српских социјалиста, трудећи се да из расположивих фотографских и текстуалних података, као што је речено, извуче максимум, неопходан за израду нечијег лика, тачније, да за портрет овако реконструисан, поред сличности, открије одређене карактерне особине.

Ликовно решење за ове портрете Јакац налази у свом претходном портретском стваралаштву, те у том смислу можемо говорити о наставку једног опробаног ликовног поступка који је настао већ око 1930. године,<sup>10</sup> а коме се он у извесним периодима свога стваралаштва враћао, задржавајући при том неке основне одлике.

Наиме, постављајући само попрсје на лист хартије, Јакац пре свега конструише основне форме чврстом контуром, која се у обради лика, односно главе понекад стапа са целином и нестаје као посебан елемент. У делу тек назначене одеће: око врата и на раменима, међутим, ова линија чини основни ликовни елемент.

Обради главе — лица, косе, браде — Б. Јакац прилази са изузетним познавањем цртачке технике. Определивши се за реалистички концепт обликовања портрета, Јакац у том смислу посвећује изузетну пажњу моделацији лица, служећи се широким распоном финих сенки — од оних прозирних до дубоких, веома тамних, али не и тврдох. Овим поступком уметник поред описивања физичких особина физиономија, мање или веће пластике лица, истовремено даје и одређени израз портретисаном лику, тако неопходан да би портрет „живео“. Посебну пажњу уметник посвећује оним елементима који у највећој мери сугеришу карактер — овде се у првом реду мисли на конфигурацију браде, склоп уста и на очи.

Иако је у реконструисању и уметничком обликовању портрета социјалистичких првака пошао од истих података — фото-

<sup>9</sup> Ж. В. Спасић, *op. cit.*, 11 (цитат из Јакчевих дневника).

<sup>10</sup> Већ на портрету „Американка“ из 1930, који је настао у Кливленду, Охајо, Јакац се користи оваквим ликовним поступком, који ће касније обогатити и даље развијати.

графија и текстова, Јакац је при решавању сваког лика понаособ инсистирао на потребним разликама, управо као што би чинио да је имао живи модел пред собом. Наиме, поједини ликови су били подеснији за претежно линеарну обраду у целини са мањим сенчењима, док су други својим склопом лица, косе, браде били подеснији за компактнију обраду. Овакав третман даје потребну свежину и инвентивност у решавању портрета, тако да ови ликови, иако настали у групама 1969. и 1977. године, делују разноврсно и надахнуто.

На крају, из свега до сада реченог произлази да је Божић-дар Јакац учинио изузетан напор да би реконструисао и ликовно обликовао портрете тако значајних људи за историју радничког покрета Србије и Југославије. Како нам портрети — осим фотографија — из времена када су они живели нису сачувани, вероватно је да нису ни рађени,<sup>11</sup> то ови портрети представљају значајан допринос упознавању ликова социјалистичких првака, а у извесном смислу и документ.

## КАТАЛОГ

- |   |   |
|---|---|
| 1. РАДОВАН ДРАГОВИЋ, 1969.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. XII 1969, В. Јакац  | 8. ФИЛИП ФИЛИПОВИЋ, 1977.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1977, В. Јакац   |
| 2. ВАСА ПЕЛАГИЋ, 1969.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. XII 1969, В. Јакац      | 9. АНДРА БАНКОВИЋ, 1977.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1977, В. Јакац    |
| 3. ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ, 1969.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. XII 1969, В. Јакац | 10. МИТА ЦЕНИЋ, 1977.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1977, В. Јакац       |
| 4. ДУШАН ПОПОВИЋ, 1969.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 9. V 1970, В. Јакац    | 11. ДРАГОЈЛО ДУДИЋ, 1977.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1977, В. Јакац   |
| 5. ВАСА ПЕЛАГИЋ, 1970.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 9. V 1970, В. Јакац     | 12. ТРИША КАЦЛЕРОВИЋ, 1977.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1977, В. Јакац |
| 6. СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ, 1970.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1970, В. Јакац     | 13. ПАВЛЕ ПАВЛОВИЋ, 1977.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1977, В. Јакац   |
| 7. ДРАГИША ЛАПЧЕВИЋ, 1970.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1970, В. Јакац      | 14. ЖИВОЈИН ЖУЈОВИЋ, 1977.<br>Смеђа креда, 70 × 50 cm<br>Сигн. d.d. 1977, В. Јакац  |

<sup>11</sup> До сада, осим цртежа-портрета Светозара Марковића — рад сина Ђ. Јакшића, нису евидентирани други портрети.

PORTRAITS OF SERBIAN SOCIALISTS AT HISTORICAL MUSEUM  
OF SERBIA (WORK OF BOŽIDAR JAKAC)

The art collection of the Historical Museum of Serbia includes a number of portraits of 19th-century Serbian socialist leaders. Their appearance was reconstructed by the painter and graphic artist Božidar Jakac (b. 1899).

Known as an excellent portrait painter from the beginning of his activity as an artist, Jakac often draws his inspiration from the subjects themselves, above all from their personality and character, depicting them with great success on his canvases and in his drawings.

Moved just these traits of socialist leaders, Jakac set out to portray them above all from photographs and making considerable use of literature. Thanks to this attitude to his subjects — their portraits are drawn in brown chalk — Jakac established the kind of relationship which is normally present between an artist and a living model.

This approach is believed to account for the high quality of these portraits.



Божидар Јакац: *Димитрије Туцовић*



Божидар Јаќац: Радован Драговић



Божидар Јаќац: Душан Поповић



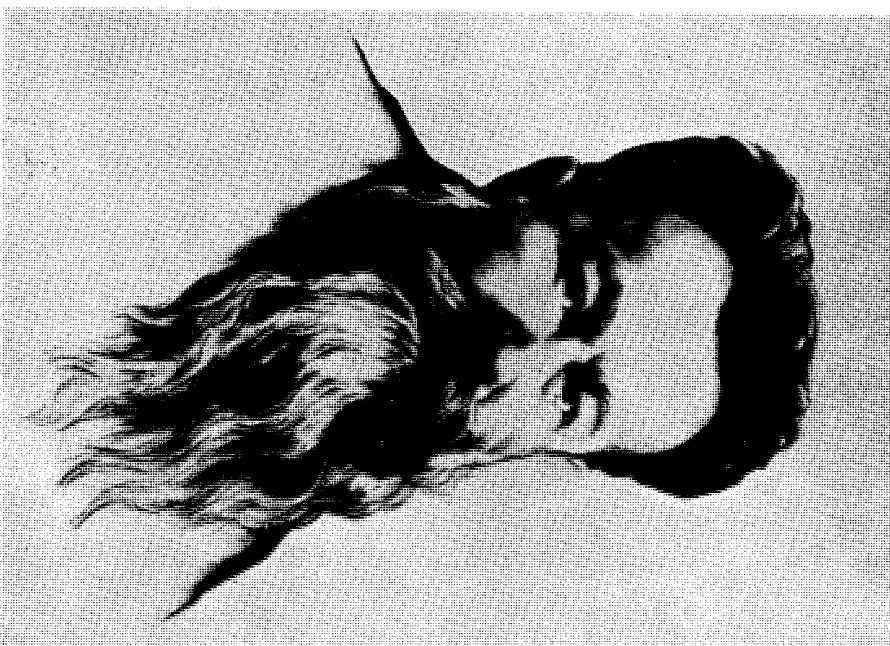


Божидар Јакац: *Светозар Марковић*

Божидар Јакац: Баба Пеларић



Божидар Јакац: Дрвчица Јанчевић





Божидар Јакац: Радован Драсковић



Божидар Јакац: Душан Поповић